

MACEDÓNSKA DRÁMA NA SLOVENSKU PO ROKU 1989

ZVONKO TANESKI

Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

Abstrakt: Cieľom príspevku je preskúmať recepciu macedónskej drámy na Slovensku po roku 1989 a poskytnúť obraz o vydaných knižných prekladoch týchto drám v sledovanom období. Autor sa v rámci vymedzenej témy zameriava predovšetkým na poetiku dislokácie a problematiku literárnej migrácie a jej modifikácie. Jeho ambíciou je predložiť dokument, ktorý bude referovať o charaktere, osobitostiach a špecificky určenej forme prítomnosti macedónskej drámy v slovenskom kultúrnom prostredí, pričom na skúmaný fenomén nahliada z interdisciplinárneho hľadiska a paralelne z viacerých uhlov pohľadu.

Kľúčové slová: macedónska dráma, dislokácia, recepcia, slovenský kultúrny kontext

Prezentácia a interpretácia preložených drám by mala byť z aspektu prekladateľskej a pôvodnej produkcie reprezentatívna a ojedinelá pre vednú oblasť, v ktorej sa výskum realizoval. Autor predkladanej štúdie sa zaoberá výskumom južnoslovenských literatúr a ich recepcie na Slovensku po roku 1989 až do súčasnosti, a to v širšom spoločensko-politickom kontexte. Je si vedomý toho, že takto postavený projekt má nielen enormné rozmery, ale aj polemický charakter koncepcie, ktorá odporuje tradičným dejinám literatúr založeným na nacionalistických predpokladoch a orientovaným výlučne na literárne texty. V tejto štúdii sa sústreďuje len na jeden zo segmentov svojho bádania – na dramatickú tvorbu Macedóncov a jej prekladateľskú reflexiu na Slovensku v uvedenom období. Cieľom výskumu je priniesť aktuálne, exaktné poznatky o novej dramatickej tvorbe Macedóncov a jej súčasných trendoch, o literárnom a kultúrnom odkaze macedónskych dramatických diel, aj o význame jednotlivých umeleckých knižných prekladov z macedónskej drámy na Slovensku. V tejto fáze výskumu si nenárokujú na úplnosť a definitívnosť predložených tvrdení a záverov. Ide skôr o priebežný popis stavu, o obraz toho, v akých referenčných, tematických, obrazných a výrazových intenciách a podobách sa javia skúmané procesy migrácie či dislokácie, resp. ktoré paradigmaticko-štrukturálne zmeny a posuny v samotných dramatických dielach sú prejavom či dôsledkom širších, všeobecnejších kultúrnych pohybov.¹

Úvodným krokom pri každej vstupnej „diagnostike“ je pomenovanie problému, keďže práve ono predstavuje prvú fázu jeho prekonávania. Preto považujeme za primárnu úlohu vypovedať o celku a až neskôr spomínaný problém podrobnejšie preskúmať a dopracovať sa k potrebným výsledkom. Tu je dôležité poznamenať, že hoci ide o pomerne dlhé časové obdobie (1989 – 2019), mapovaný priestor nie je veľmi

¹ V tomto zmysle môžeme hovoriť o dramatikoch, ktorí určité obdobie života prežili a tvorili v zahraničí a práve táto dislokácia zanechala výraznú pečať v ich tvorbe. Týka sa to aj macedónskych dramatikov – Gorana Stefanovského žijúceho vo Veľkej Británii a Jordana Plevneša žijúceho vo Francúzsku.

rozsiahly, keďže tradícia prekladania i uvádzania macedónskej drámy na Slovensku je minimálna, rovnako tak aj tradícia jej recepcie.² V súčasnosti výskum macedónskej drámy na Slovensku absentuje z niekoľkých kľúčových dôvodov. V prvom rade preto, že tu, na rozdiel od napr. Veľkej Británie, Francúzska či USA, nie sú macedónske drámy publikované vo veľkých vydavateľstvách, ktoré majú aktívnu distribučnú a predajnú sieť, ale v malom vydavateľstve „jedného človeka“ a v nízkom náklade.³ Zároveň sa na Slovensku doposiaľ nevyprofiloval žiadny filológ so špecializáciou na macedónčinu, preklady teda vznikajú z osobnej zaangažovanosti či zanietenia niektorých slovenských prekladateľov, pričom ide zväčša o nekomerčné, nezištné, ba doslova „fanúšikovské“ pracovné projekty. Sú motivované individuálnym vkusom a znalosťou macedónskeho kultúrneho kontextu, ktorý, napriek geografickej blízkosti, je slovenskému príjemcovi stále relatívne neznámy, najmä ak ide o aktuálnu situáciu na južnoslovanskej literárnej scéne. Dokonca aj teoretická príručka k písaniu hier s názvom *Malá kniha nástrah* (2010) od macedónskeho dramatika Gorana Stefanovského bola preložená do slovenčiny z anglického jazyka.⁴ Väčšina z preložených drám macedónskych autorov mala na Slovensku minimálne recenzné ohlasy a ich charakter bol, vzhľadom na už spomenutú neprítomnosť odborníkov špecializujúcich sa na macedónsku drámu, o čosi menej „zasvätený“ než pri analýzach diel z viac známych literatúr. Z vyššie uvedeného vyplýva, že frekvencia vydávania prekladov z macedónskej drámy je nepredvídateľná, determinovaná hlavne mierou osobného nadšenia prekladateľov a taktiež mierou ochoty konkrétnej grantovej agentúry podporiť knižný preklad z macedónčiny.

V predkladanom príspevku sa zameriavame na tých macedónskych dramatikov, ktorých diela boli po roku 1989 preložené do slovenčiny a vyšli knižne. Vymedzenie rokmi 1989 až po užšie chápanú súčasnosť, teda po rok 2019, sme si stanovili s prihliadnutím na kultúrne procesy v transformujúcej sa slovenskej i macedónskej spoločnosti. Napokon, rok 1989 je politicko-historickým medzníkom práve z hľadiska zmeny režimu, ktorá je predpokladom a začiatkom následných celospoločenských kultúrnych premien. Následne sa na vzorke vybraných textov pokúšame načrtnúť problém slovenskej prekladovej reflexie macedónskej drámy, zohľadňujúc rôzne úrovne celospoločenskej transformácie i najnápadnejších, vo všeobecnosti najpríznačnejších civilizačných trendov dneška. Takýto synekdochický výber sa pritom ukázal byť podstatne

² Veľmi slabú prítomnosť macedónskej drámy na Slovensku v porovnaní s prítomnosťou dramatickej tvorby iných národov bývalej Juhoslávie či Bulharska zaznamenávame aj pred rokom 1989. Viac pozri TANESKI, Z. Dramatická tvorba v slovensko-macedónskych kultúrnych vzťahoch od druhej polovice 20. storočia po súčasnosť. In *Slovenské divadlo*, 2009, roč. 57, č. 2–3, s. 176–185; tiež TANESKI, Z. *Slovensko-macedónske literárne a kultúrne vzťahy*. Bratislava: Jуга / Ústav svetovej literatúry SAV, 2009, s. 131–142.

³ Navyše, aj dve drámy macedónskeho spisovateľa Gorana Stefanovského boli predtým, než vyšli knižne, publikované v slovenčine v periodickom časopise *Javisko*. (STEFANOVSKI, G. *Divé mäso* (Диво месо). Prel. J. Jankovič. In *Javisko*, 1989, roč. 21, č. 1, s. 17–33; STEFANOVSKI, G. *Tetované duše* (Тетовирани души). Prel. J. Jankovič. In *Javisko*, 1994, roč. 26, č. 6, s. 19–29.

⁴ Pozri STEFANOVSKI, G. *Malá kniha nástrah (príručka na písanie hier)*. Z angličtiny prel. K. Slugeňová-Cockrell, P. Kerlik. Bratislava: Divadelný ústav, 2010. Publikácia je určená v prvom rade pre študentov, ako metóda priameho vyučovania písania hier. Autor čitateľom ponúka množstvo praktických cvičení, v ktorých si osvojené vedomosti preskúšajú a overia v praxi. V skúmaných súvislostiach však bolo dôležité spomenúť aj tento knižný titul, keďže pri ňom by sa pod dislokáciou mohlo rozumieť pôsobenie autora vo Veľkej Británii (žil a tvoril v anglickom meste Canterbury, kde pôsobil ako univerzitný profesor teatrologie). Dôsledkom jeho emigrácie bolo i to, že kniha je do slovenčiny preložená z anglickej a nie z originálnej macedónskej predlohy.

problematickejši než časové vymedzenie pojmu „súčasná macedónska dráma“. Problém nepredstavovala otázka, čo možno pod týmto pojmom chápať z periodizačného hľadiska, ale najmä, čo do macedónskej drámy a do slovenskej prekladovej produkcie z vybraných rokov patrí, ktorí autori a diela by v informatívnom prehľade literatúry tohto obdobia nemali chýbať. Uvedené sa pritom stáva ešte problematickejšim, ak si položíme ďalšie otázky: Ktorí z autorov staršej či najstaršej generácie – žijúcich, ale tiež už nežijúcich⁵ klasikov, ktorých vrchol tvorby spadá prevažne do osemdesiatych alebo deväťdesiatych rokov – si v nej udržiavajú určujúcu pozíciu aj v rámci dnešnej literárnej scény? Kto utvára profil literárnej, resp. dramatickej súčasnosti u Macedónov a kto následne na Slovensku? Možno vôbec hovoriť v tomto zmysle o nejakom zreteľnom či ustálenom profile, či nebodaj o kánone širšie ponímanej súčasnej macedónskej drámy? Rad ďalších otáznikov následne vyplynie pri zohľadnení axiologických, vydavateľsko-distribučných, komerčných, mediálne-komunikačných, ale aj literárno-sociologických, generačno-skupinových a iných aspektov.

Keďže hlavnou snahou výskumu bolo čo najplastickejšie postihnúť dramatickú reflexiu najzjavnejších, najpríznačnejších trendov dneška, pri prezentácii diel sme prednostne prihliadali na tematický či námetovo-koncepčný aspekt. Uprednostnili sme také zložky textov, v ktorých sa ako relevantné, explicitne výpovedné dominanty objavujú problematika migrácie a poetika dislokácie. Otázky vlastnej literárno-umeleckej hodnoty a kvality prekladu – teda axiologický zreteľ – neboli pre nás vždy nevyhnutne smerodajné, preto sme ich predbežne ponechali bokom. Oveľa relevantnejšie bolo stanoviť si na základe načrtnutých zásad a východísk presné problémové okruhy bádania. Táto skutočnosť viedla k vymedzeniu vlastnej metodologickej osnvy práce v nasledovných základných pracovných bodoch, ktoré boli rozhodujúcimi pri spracovávaní ponúknutých sond do migrácií v macedónskej dráme po roku 1989:

- východiskové zmapovanie aktuálneho stavu výskumnej problematiky od roku 1989 po súčasnosť (2019),
- identifikácia a charakteristika kľúčových motívov spojených s tematikou migrácie alebo s poetikou dislokácie,
- identifikácia osudov autorov a charakteristika ich hodnotových postojov k aktuálnym procesom migrácie a dislokácie,
- porovnanie postojov k migračno-dislokačnej realite – pokus o predbežné zhodnotenie,
- rozličné autorské a generačné platformy a koncepcie reflektovania problematiky,
- referenčné rámce, modality, resp. intencie pri sledovaní fenoménu dislokácie a migrácie,
- otázka migračno-dislokačnej identity výpovedného, resp. autorského subjektu (kategória hlavného alebo niektorého vedľajšieho protagonistu v dráme),

⁵ V tomto prípade je otázne, či status „nežijúci“ nekoliduje s vyššie postulovaným pojmom „súčasní“, ak pravdaže nepokladáme za súčasnosť všetko po roku 1945, ako sa s tým ešte aj dnes stretávame v niektorých učebniciach literatúry, resp. literárnohistorických príručkách. V našom prípade treba podotknúť, že práve jeden z dvoch tu predstavovaných macedónskych dramatikov, G. Stefanovski, je už nežijúci a jeho tvorivý opus je ukončený.

⁶ Popri preložených dramatikoch G. Stefanovskom a J. Plevnešovi treba spomenúť aj ďalších autorov z tohto korpusu, napr. Rusomira Bogdanovského (1948), Dejana Dukovského (1969), Venka Andonovského (1964), Saška Naseva (1966), Jugoslava Petrovského (1969) a Žaninu Mirčevskú (1967), ktorých dielo v uplynulých rokoch rezonovalo v pre nás blízkom českom prostredí.

- otázka vzťahu dramatikov k domácej národnokultúrnej tradícii a ich cesta k jej hodnotám,
- široký priemer migračno-dislokačných trendov v rovine výrazových prostriedkov (jazyk diela a hlavné tematické jadrá v texte).

Pri pohľade na bibliografický súpis publikovaných prekladov z macedónskej drámy v skúmanom období je zrejmé, že ide o nízky počet titulov, a to iba od dvoch autorov, Gorana Stefanovského (1952 – 2018) a Jordana Plevneša (1953). I takáto skromná prekladová tvorba však otvorila inšpiratívny priestor pre ďalší výskum vzťahov, ktoré môžu v súčasnom procese globalizácie a podmienkach multikultúrnej spoločnosti nadobudnúť nové rozmery. Preto sme sa sústredili práve na poetiku dislokácie a problematiku migrácie, čiže na témy otvárajúce otázky existencie v cudzine, v emigrácii alebo v exile. Menovaní dramatici aj protagonisti ich literárnych diel si presne uvedomujú, odkiaľ pochádzajú, a vnímajú inakosť nového priestoru. Často reagujú na traumy vykorenenia (znovu)vytvorením koreňov a idealizovaním domova, ktorý možno nikdy nemali.

Goran Stefanovski, jeden z medzinárodne najrešpektovanejších intelektuálov pochádzajúcich z bývalej Juhoslávie, predstavoval osobitý zjav nielen v macedónskej dramatickej literatúre, ale i v širšom balkánskom priestore. Bol umelcom svetobežníkom, pokúšajúcim sa byť autorom medzi dvoma jazykmi a dvoma kultúrami. Striedavo žil a tvoril vo svojej vlasti i v cudzine, jeho hry sa hrali a publikovali v celej Európe i v zámorí. Svetové premiéry niektorých jeho hier sa konali v západoeurópskych metropolách, bol nositeľom mnohých domácich i zahraničných ocenení.

Slovenské súborné vydanie jeho diel s názvom *Tetované duše* (*Vybrané dramatické práce*) vyšlo v roku 2009 vo Vydavateľstve Jána Jankoviča – Juga a obsahuje drámy *Let na mieste* (1981), *Tetované duše* (1985), *Živé mäso* (1979), *Hocikto* (2002), *Čierna diera* (1987) a *Hi-Fi* (1982).⁷ Ide o výnimočný edičný čin, a to aj vďaka rozsiahlemu, erudovanému predhovoru Jána Jankoviča. Tento prekladateľ a neskôr i vydavateľ diel macedónskych dramatikov na Slovensku napísal viacero rozsiahlych analytických štúdií, ktoré boli uverejnené ako predhovory knižných vydání, prípadne ako samostatné štúdié v domácich vedeckých reprezentatívnych zborníkoch.⁸ V nich sa dotýkal aj recepcie ďalších významných autorov z priestoru bývalej Juhoslávie, ktorých prekladal do slovenčiny a prezentoval v slovenskom kultúrnom prostredí.⁹ V predhovore k *Tetovaným dušiam* popisuje a vysvetľuje nielen špecifiká Stefanovského života a tvorby, ale aj jeho význam a prínos pre slovenské kultúrne vedomie. Súborné vydanie obohacujú dva komplexné rozhovory, ktoré Stefanovski poskytol macedónskym médiám v deväťdesiatych rokoch minulého storočia. Jeho pohľad na svet ponúka mnoho podnetov aj pre slovenských čitateľov a najmä divadelníkov, ktorí majú zá-

⁷ Drámy sú v súbornom vydaní publikované v tomto poradí.

⁸ JANKOVIČ, J. Goran Stefanovski a macedónska dráma. Predhovor. In STEFANOVSKE, G. *Tetované duše* (*Vybrané dramatické práce*). Bratislava : Juga, 2009, s. 7 – 23; JANKOVIČ, J. Súvislosti alebo konšpekt dejín macedónskej drámy. In Tamže, s. 39 – 59; JANKOVIČ, J. Jordan Plevneš – vzácný hosť z Macedónska. Predhovor. In PLEVNEŠ, J. „R“ – *Dramatický sen so strieľaním do abecedy v 15 obrazoch*. Bratislava : Juga, 2010, s. 5 – 15; JANKOVIČ, J. Konšpekt macedónskej drámy (po nástup Gorana Stefanovského). In *Philologica LXVII* – Universitas Comeniana (Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského). Bratislava : Univerzita Komenského, 2011, s. 169 – 183.

⁹ Pozri napr. JANKOVIČ, J. Chorvátske, macedónske, slovenské a srbské dramatické texty na Slovensku (Niektoré problémy a ich riešenia). In P. Winczer a kol. *K otázkam teórie a dejín prekladu na Slovensku I.*, Bratislava : Ústav svetovej literatúry SAV, 1993.

ujem dôkladnejšie spoznať tohto medzinárodne známeho dramatika. Napokon, sám Stefanovski neraz zdôraznil, že sa usiluje písať texty, ktoré budú rôzni režiséri čítať v ideálnom prípade ako „predtexty“, ktoré sa dajú aplikovať v každom čase, v podmienkach nových a odlišných kontextov.

Drámu *Let na mieste* označil Stefanovski ako divadelnú fresku. Dej zasadil do historicky významného roku 1878, keď boli na dennom poriadku krvavé revolty za národné a sociálne oslobodenie. Relatívne široký register postáv reprezentuje všetky rozhodujúce ľudské faktory súdobej politickej situácie v tomto kúte Balkánu: popri Macedóncoch sú tu Turci, Gréci, Srbi, Bulhari. Štruktúra postáv odráža skutkový stav na mieste konania drámy. Macedónci sú najpočetnejší (žijú na vlastnom území) – tento fakt súčasne umožňuje postihnúť plnosť i tragiku národného vývinu, t. j. vidieť život v jeho zložitosti a rozpornosti. Sila Stefanovského metafory sa prejavuje aj v tom, že napriek dobovým kostýmom možno jeho postavy vnímať ako ľudí dneška, ktorí sú rovnako zafarbení predsudkami, vzájomnými konfliktami, vlastnými tragédiami, neschopnosťou nájsť seba samých i východisko zo svojej situácie. Migrácia obyvateľstva bola aj v tomto období bežne rozšíreným javom. História zaznamenala rad prípadov, keď Macedóncov neohrozovalo len vonkajšie nebezpečenstvo. V hre ide o vzťah jednotlivca k akcii, o individuálny čin v rámci všeobecných túžob, o presvedčenie, že človek je povinný konať, hoci výsledok je neistý a vzdialený a ciele sú takmer neuskutočniteľné. Lebo pokus letieť, keď sa lietať nedá, je činom pre národ i pre jednotlivca. A netreba zabúdať ani na to, že ak naozaj „miesto poletí“ s tebou, bude to dôkaz opodstatnenosti viery, že aj nemožné sa raz môže stať možným.

Dianie v dráme *Hi-fi* nie je viazané na slobodu národa, ale na slobodu jednotlivca. Fabula hry je priamočiara. Hlavný protagonist Boris sa po rokoch vracia domov (prichádza z väzenia a len z náznakov je jasné, že bol politickým väzňom) a vo svojom byte nájde vnuka Mateja, ktorý obrátil celý príbytok hore nohami. Stala sa z neho ubytovňa, v ktorej môže pobudnúť každý, komu sa zachce – náhodný americký turista i ruský lektor. Matejova matka žije s Arabom. Dedo, odchovanec starej politiky, sa pokúša priviesť slobodomyselného, ľahotárskeho vnuka k rozumu. Keď nepomôže ani ostríhanie jeho dlhých vlasov, tak ho „zatkne“, poviaže, začne s vylúčením a prevýchovou. No po krátkom pocity víťazstva zistí, že on sám bol porazený. V hre, ktorej nechýba satirický akcent, nejde o konflikt generácií, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať, ale o konflikt dvoch princípov, pričom sú oba mylné.

Hru *Tetované duše* napísal autor po kratšom pobyte v USA. Opätovne siahol po národnej téme, ktorú tentoraz spracoval cez prizmu vystáhovalectva. Stefanovski o hre hovorí: „Pozornosť som venoval vystáhovalectvu, trvalej téme nášho priestoru, aby som sa na tému pozrel z inej strany. My neľutujeme vystáhovalcov, ale ani oni neľutujú nás. Najstrašnejšou emigráciou je tá, ktorá sa nekoná fyzicky. Keď sa stratí vôľa, keď sa odíde do duševného exilu, do vnútorného sebavyhnanstva. Tetované duše sú hrou o úbohých ľuďoch, ktorí sa na svojom bezhlavom úteku pred slobodou tetujú hocičím: nacionalizmom, vulgárne pochopeným marxizmom, sexom, drogou alebo rokenrolom.“¹⁰

Hra *Živé mäso*, ktorú Stefanovski písal paralelne so svojou magisterskou prácou o majstrovi absurdného divadla Samuelovi Beckettovi, sa odohráva v predvečer 2. svetovej vojny v Skopje, vo štvrti Debar maalo. V pôdoryse drámy je badateľný

¹⁰ Cit. podľa JANKOVIČ, J. Goran Stefanovski a macedónska dráma. Predhovor, s. 16 – 17.

princíp rozprávkovosti. Ústrednými postavami sú traja bratia rozličných charakterov, synovia matky s črtami vedmy a bylinkárky, ktorá niekedy nemá ďaleko od extázy. Ďalšími protagonistami hry sú postavy z „iných kráľovstiev“, pravdaže, adekvátne dobe a miestu konania drámy: intelektuál a predstaviteľ nemeckej firmy, Žid a jeho dcéra, srbský poradca. Ústredným motívom hry je strach z toho, že cudzí element zničí macedónsky národ. Symbolika ľudovej rozprávky sa prejavuje nielen v počte bratov, ale aj v tom, že sa príbeh odvíja na pozadí výstavby nového domu. Symbolický, ale z reality vychádzajúci je i záver hry, v ktorom z domu ostanú len ruiny, lebo sa stal prvou obeťou fašistickej expanzie.

Aj dráma *Čierna diera* má univerzálnu dimenziu. Hlavný hrdina sa volá Siljan, pričom jeho meno je kľúčom k pochopeniu hry – existuje totiž macedónska ľudová rozprávka *Siljan štrkot* (Bocian Siljan). Hra je v rozprávke zakotvená len jednou (bociaňou) nohou. Druhou sa opiera o dobovú realitu, rozprávajúc o traume jednotlivca a spoločnosti krátko pred dramatickým rozpadom Juhoslávie, ktorého príčiny viseli vo vzduchu už dávnejšie. Dej sa koncentruje okolo lásky, smrti a občianskej vojny.

Podobné témy, úzko spojené s poetikou dislokácie, spracúva i Stefanovského novšia dráma *Hocikto* (2002). Hlavná postava, Anastázia, je tu predstavená iba ako „cudzinka“. Sama sa však prezentuje ako smrť, resp. „čierny anjel osudu“¹¹. Dej sa odohráva prevažne v jednom španielskom hoteli. Ďalšími protagonistami sú šiesti turisti – sebeckí a posadnutí samými sebou. Anastázia „(...) prišla, aby ukázala týmto nafúkaným smrteľníkom, kto vládne. Kto má posledné slovo.“¹² Podobne ako ostatné autorove tituly, aj hra *Hocikto* zaznamenala medzinárodný úspech (dlho sa uvádzala najmä v Skopje, Belehrade a Londýne).

Podobne ako Goran Stefanovski, aj Jordan Plevneš je súčasne macedónskym i svetovým autorom, ktorému sú rovnako blízke národné témy, ako aj témy so širšími spoločensko-politickými súvislosťami, vytvárajúce univerzálnu pôdu pre jeho hry. Plevnešova medzinárodná kariéra je bohatá – bol napr. veľvyslancom Macedónska vo Francúzsku, Španielsku, Portugalsku, veľvyslancom pri UNESCO či iniciátorom založenia Univerzity pre audiovizuálne umenia EFTA Paríž – Skopje – New York, kde v súčasnosti pôsobí ako rektor. Cudzinu však spoznával i predtým, a to diametrálne iným spôsobom – ako zametač na parížskom cintoríne Père Lachaise či ako člen skupiny iluzionistov, ktorá kočovala po Európe.

Slovenské knižné vydanie jeho drámy *R* bolo trochu oneskorené, ale o to vítanejšie. Titul s nezvyčajným názvom vyšiel v pôvodine ešte v roku 1987, onedlho sa zrodil i jeho slovenský preklad, no publikovaný bol až v roku 2010, opäť vo vydavateľstve Juga. Jej prekladateľ a vydavateľ Ján Jankovič v predhovore knižného vydania nazvanom *Jordan Plevneš – vzácný hosť z Macedónska* vysvetľuje čitateľom širšie súvislosti: „Fakt oneskoreného vydania je akosi v súlade aj s poznatkom, že slovensko-macedónske divadelné vzťahy sú v porovnaní s bohatou prekladateľskou a inscenačnou tradíciou drám ostatných národov bývalej Juhoslávie rozvinuté najmenej. Skutočnosť, že hru publikujeme s istým časovým odstupom, svedčí aj o tom, že máme záujem udržiavať a rozvíjať slovensko-macedónske vzťahy, no predovšetkým svedčí o kvalitách autora, jedného z najvýraznejších predstaviteľov tretej generácie macedónskych dramatikov, ktorá vývin domáceho divadla začala výrazne ovplyv-

¹¹ STEFANOVSKE, G. *Tetované duše (Vybrané dramatické práce)*, s. 181.

¹² Tamže.

ňovať v polovici 70. rokov minulého storočia a súčasne prenikať do divadiel mimo svojej krajiny.“¹³

Dráma *R* rozpráva popri inom o peripetiách komunikácie umelca pochádzajúceho z malého slovanského národa s ostatným svetom. Plevneš v nej pracuje s princípom divadla v divadle. Zároveň spleťá motivickú sieť z rôznych alúzií na macedónske dejiny aj aktuálnu svetovú politiku, pričom to robí pre neho typickým – utopickým či hyperbolickým – spôsobom. Na samotnom začiatku textu lapidárne uvádza, že sa „dej odohráva zajtra“ a dráma je venovaná „mojim priateľom, bezhlasým aktérom Európy“.¹⁴ Umenie a politika sú v tejto dráme na rovine utopického (umeleckého) a ideologického v rovnováhe. Ústredný hrdina Maksim Brodski je známym a talentovaným hercom, čo indikuje, že autor napísal rolu pre skúseného interpreta, disponovaného narábať so širokou škálou výrazových prostriedkov, zvládnuť prudké tempá, časté a nečakané zmeny rytmu predstavenia, odlišiť skutočnosť od jej zdaní, dnešok od minulosti a podobne. Usiloval sa o portrét hrdinu, ktorý síce žije v dravej a dynamickej dobe, no túži cítiť sa ako súčasť harmonického celku v pevne ukotvenom priestore svojho národa. Plevneš využíva fejtonistickú konfrontáciu s minulosťou, jeho hra je plná neočakávaných zvrátov a nespútanej imaginácie. Všetko podstatné sa koncentruje v protagonistovi, prostredníctvom ktorého dramatik tlmočí svoje tézy a premieta život v jeho zložitosti. Maksim Brodski sa pripravuje na vystúpenie v zahraničí, pričom sa ocitá pod tlakom najrozličnejších okolností. Hra sa začína štrajkom, „súkromnou revolúciou“ predstaviteľa roly Robespiera z Büchnerovej hry *Dantonova smrť*. Nasleduje dráma odohrávajúca sa v myslí umelca, ktorý sa zmieta medzi fikciou a realitou dneška, minulosti a budúcnosti. Plevnešov hrdina si chce splniť sen a zúčastniť sa súťaže Herec Európy¹⁵ v Zürichu, no zažije obrovskú dezilúziu. Prostredníctvom postavy jeho otca Avrama sa tu navyše rieši i politický konflikt a konflikt dneška s minulosťou. Maksim Brodski ako Avramov nasledovník stelesňuje revolúciu, uvedomuje si však, že ju treba najprv vybojovať vo vlastnom vnútri. Dráma priliehavo tematizuje národnú identitu, hojne pritom využívajúc prvky existencializmu.¹⁶

Popri menovaných publikovaných prekladoch macedónskych dramatikov existujú ešte ďalšie preklady, ktoré zostali z rozmanitých pragmatických alebo estetických príčin iba v rukopisoch. Ich prekladateľom je literárny vedec Ján Jankovič.¹⁷ Spomedzi nich by sme mohli vyzdvihnúť napr. drámu *Candide v krajine zázrakov* od Venka Andonovského (1964), opäť so znakmi poetiky dislokácie. Ako postmodernistické dielo sa dá *Candide v krajine zázrakov* čítať na viacerých úrovniach. Nadväzuje pritom nielen na známe literárne texty či populárne filozofické smery. Miestami obsahuje i odkazy na ľudové rozprávky (napr. rozhovor medzi Babou-Kráľom a Candidom je alúziou na známy dialóg z *Červenej čiapočky*) alebo históriu (napr. na spor s trojjazyč-

¹³ JANKOVIČ, J. Jordan Plevneš – vzácny hosť z Macedónska. Predhovor, s. 5.

¹⁴ PLEVNEŠ, Jordan. „R“ – Dramatický sen so strieľaním do abecedy v 15 obrazoch, s. 17.

¹⁵ Pred niekoľkými rokmi sa práve Plevneš stal zakladateľom festivalu Herec Európy, ktorý sa spomína v dráme *R*. Udelenie prestížnej medzinárodnej ceny s rovnomeným názvom na spomenutom festivale sa koná každý rok na brehu Prespanského jazera v dnešnom Severnom Macedónsku. Tohtoročným laureátom sa stal, na podnet autora tejto štúdie a samotného Jordana Plevneša, slovenský herec Milan Kňažko.

¹⁶ Podrobnejšie o tom pozri NAGYOVÁ, N. – TANESKI, Z. Téma národnej identity a prvky existencializmu v dráme Jordana Plevneša „R“ (Dramatický sen so strieľaním do abecedy v 15 obrazoch). In *Király Péter 100 (Tanulmánykötet Király Péter Tiszteletére II.)*. Szerkesztette Császári Éva és Mária Imrichová. Budapest : ELTE BTK – Szlav Filológiai Tanszék, 2019, s. 261 – 269.

¹⁷ Viac pozri *Ján Jankovič v bibliografii a citátoch*. Bratislava : Juga, 2003, s. 122 – 124.

níkmi, ktorí v 9. storočí zastávali názor, že bohoslužby by sa mali slúžiť len v troch jazykoch). Andonovského zámerom bolo načrtnúť obraz Balkánu z nového pohľadu. Na Macedónsko, kde sa hra odohráva, nazerá očami nevinného Candida, ktorého naivita sa stáva prostriedkom na vyjadrenie istej dávky spoločenskej kritiky. Cez perspektívu hlavnej postavy zisťujeme, že pragmatický človek zo západnej Európy môže Balkán vnímať ako „krajinu zázrakov“. Ako miesto, kde neexistuje logika, kde sú neresť a rozvrat (teda aspoň podľa postavy Baby-Kráľa) tými najkrajšími profesiami, kde sú všetci rovnakí a predsa rozdielni, a predovšetkým – kde sa, napriek vyššie zmienenému, všetko považuje za logické.

Po knižnom publikovaní prác macedónskych dramatikov sa rozšírila aj ich kritická recepcia, pričom pozitívne hodnotenia recenzentov prispeli k postupnému prenikaniu ich tvorby do slovenského kultúrneho povedomia.¹⁸ Napriek tomu ostáva inscenačná tradícia macedónskej drámy na Slovensku stále minimálna. Na sklonku sedemdesiatych rokov uviedla Nová scéna Bratislava hru Toma Arsovského *Diogenov paradox* (1979, preklad Ján Jankovič). Jediné uvedenie macedónskej drámy v období rokov 1989 – 2019, na ktoré je zameraná táto štúdia, sa odohralo v roku 1992, keď umelecky vyspelý Divadelný súbor Jána Chalupku v Brezne inscenoval Stefanovského *Tetované duše*. Ohotníci vnímali ako osud malého národa, že kým iným republikám bývalej Juhoslávie sa slovenské divadelníctvo venovalo v adekvátnejšej miere, tak macedónsku drámu obchádzalo. Inscenáciu režíroval Ivan Hansman Jenský z Báčskeho Petrovca, absolvent Akadémie umenia v Novom Sade, v tom čase už niekoľko rokov žijúci na Slovensku. Podľa jeho vyjadrenia je „naturel autora veľmi blízky práve naturelu väčšiny Slovákov. Hra hovorí o živote malého národa vo veľkom svete. Na skupine ľudí ilustruje Stefanovski márne snahy etablovať sa a celé dianie vyjadruje v myšlienke: Tulene a malé národy sú pred vyhnutím, no tulene majú ešte šancu prežiť.“¹⁹

MACEDONIAN DRAMA IN SLOVAKIA AFTER 1989

Zvonko TANESKI

The aim of the paper is to examine the reception of Macedonian drama in Slovakia after 1989 and to provide an overview of the published book translations of

¹⁸ Uvádzame všetky texty v chronologickom poradí podľa ich vzniku. KRET, A. Balkánske vývery. In *Slovenské divadlo*, 2009, roč. 57, č. 2 – 3, s. 243 – 245; KRET, A. Edičná poznámka – Goran Stefanovski. In STEFANOVSKEI, G. *Tetované duše (Vybrané dramatické práce)*, s. 263 – 264; BODACZ, B. „R“ – Jordan Plevneš (Dramatický sen so strieľaním do abecedy v 15 obrazoch). In *Slovenské pohľady*, 2010, roč. 4 (+123), č. 9, s. 125 – 126; KRET, A. Jordan Plevneš – „R“ (Dramatický sen so strieľaním do abecedy v 15 obrazoch). In PLEVNEŠ, J. „R“ – *Dramatický sen so strieľaním do abecedy v 15 obrazoch*, s. 58; TANESKI, Z. Goran Stefanovski – *Tetované duše*. In *Knižná revue*, 2010, roč. 20, č. 5, s. 3; TANESKI, Z. Goran Stefanovski – *Tetované duše – Vybrané dramatické práce (Let na mieste, Tetované duše, Živé mäso, Hocikto, Čierna diera, Hi-Fi)*. In *Revue svetovej literatúry*, 2010, roč. 46, č. 2, s. 150 – 151; TANESKI, Z. O intímnej revolúcii macedónskeho Maksima Brodského (Jordan Plevneš). In *Tvorba*, 2010, roč. 20 (29), č. 2, s. 48 – 49; MIKUŠIAK, I. Vážna, iskrivá a znepokojujúca hra Jordana Plevneša v slovenčine. In *Slovanský jih*, 2011, roč. 11, č. 2, s. 30 – 31; NAGYOVÁ, N. – TANESKI, Z. Téma národnej identity a prvky existencializmu v dráme Jordana Plevneša „R“ (Dramatický sen so strieľaním do abecedy v 15 obrazoch). In *Király Péter 100 (Tanulmánykötet Király Péter Tiszteletére II.)*, s. 261 – 269.

¹⁹ (dr). Celoštátna premiéra / *Tetované duše* – Goran Stefanovski. In *Koridor*, 5. 12. 1992.

these dramas in the period under review. Within the topic in question, the author focuses mainly on the poetics of dislocation and on the issue of literary migration and its modification. His ambition is to present a document that will provide an overview of the nature, peculiarities and a specifically determined form of the presence of Macedonian drama in the Slovak cultural environment, while contemplating the phenomenon from an interdisciplinary point of view and simultaneously, from several different angles.

Štúdia je príspevkom k projektu VEGA 1/0321/19 Poetika dislokácie. Obraz imigranta v južnoslovanských literatúrach po roku 1989.

LITERATÚRA

- (dr) Celoštátna premiéra / Tetované duše – Goran Stefanovski. In *Koridor*, 5. 12. 1992.
- JANKOVIČ, Ján. Goran Stefanovski a macedónska dráma. Predhovor. In STEFANOVSKEI, Goran. *Tetované duše (Vybrané dramatické práce)*. Bratislava : Juga, 2009, s. 7 – 23. ISBN 978-80-89030-42-2.
- JANKOVIČ, Ján. Súvislosti alebo konsept dejín macedónskej drámy. In STEFANOVSKEI, Goran. *Tetované duše (Vybrané dramatické práce)*. Bratislava : Juga, 2009, s. 39 – 59. ISBN 978-80-89030-42-2.
- JANKOVIČ, Ján. Jordan Plevneš – vzácný hosť z Macedónska. Predhovor. In PLEVNEŠ, Jordan. *„R“ – Dramatický sen so strieľaním do abecedy v 15 obrazoch*. Bratislava : Juga, 2010, s. 5 – 15. ISBN 978-80-89030-48-4.
- NAGYOVÁ, Nora – TANESKI, Zvonko. Téma národnej identity a prvky existencializmu v dráme Jordana Plevneša „R“ (Dramatický sen so strieľaním do abecedy v 15 obrazoch). In *Király Péter 100 (Tanulmánykötet Király Péter Tiszteletére II.)*. Szerkesztette Császári Éva és Mária Imrichová. Budapest: ELTE BTK – Szlav Filológiai Tanszék, 2019, s. 261 – 269. ISBN 978-963-489-066-9.
- PLEVNEŠ, Jordan. „R“ – Dramatický sen so strieľaním do abecedy v 15 obrazoch. Z macedónčiny preložil Ján Jankovič. Bratislava : Juga, 2010. 56 s. ISBN 978-80-89030-48-4.
- STEFANOVSKEI, Goran. *Tetované duše (Vybrané dramatické práce)*. Z macedónčiny preložil Ján Jankovič. Bratislava: Juga, 2009. 264 s. ISBN 978-80-89030-42-2.
- TANESKI, Zvonko. Goran Stefanovski – Tetované duše – Vybrané dramatické práce (Let na mieste, Tetované duše, Živé mäso, Hocikto, Čierna diera, Hi-Fi). In *Revue svetovej literatúry*, 2010, roč. 46, č. 2, s. 150 – 151. ISSN 0231-6269.
- TANESKI, Zvonko. Dramatická tvorba v slovensko-macedónskych kultúrnych vzťahoch od druhej polovice 20. storočia po súčasnosť. In TANESKI, Zvonko. *Slovensko-macedónske literárne a kultúrne vzťahy*. Bratislava : Juga / Ústav svetovej literatúry SAV, 2009, s. 131 –142. ISBN 978-80-89030-43-9.
- TANESKI, Zvonko. O intímnej revolúcii macedónskeho Maksima Brodského (Jordan Plevneš). In *Tvorba*, 2010, roč. 20 (29), č. 2, s. 48 – 49. ISSN 1336-2526.

Zvonko Taneski
 Katedra slovanských filológií
 Filozofická fakulta Univerzity Komenského
 Gondova 2
 814 99 Bratislava
 zvonko.taneski@uniba.sk